

AUÐUNN ARNÓRSSON

KNAPPT NEJ. ISLAND VID VÄGSKÄLET EU

Den 29 augusti i år folkomröstade islänningarna om huruvida man skulle återuppta samtalen om inträde i EU. Efter en stenhård valkamp mellan ja- och nejsidan blev resultatet att en knapp majoritet avvisade förslaget. 52,8 % av dem som röstade kryssade för "nej", 47,2 % kryssade "ja". Valdeltagandet var högt, 82 %.

Denna utgång är dock inte jämförbar med britternas Brexitomröstning för ett decennium sedan – Island kommer fortsatt att ha nära band till EU och delta i dess inre marknad genom EES-avtalet. Islänningarna valde kort sagt att detta förhållande inte skulle rubbas.

Auðunn Arnórsson analyserar turerna kring Islands vägval i förhållande till EU. Han är statsvetare specialiserad på europeisk integration och forskare vid Reykjavík Akadémían, ett institut för oberoende forskare.

Decenniegammalt stridsäpple

I samband med denna historiska vändpunkt kan det vara värt att påminna sig om att Island är det enda nordiska land som aldrig har slutfört medlemskapsförhandlingar med EU. I Norge har man två gånger haft möjlighet att rösta om ett färdigt avtal, 1972 och 1994, och resultatet var i båda fallen ett nej. Danmark gick 1973 med i organisationen som då hette EG, Europeiska Gemenskapen, och Finland och Sverige anslöt till EU 1995. I efterdyningarna av den isländska bankkollapsen tog den vänsterregering som kom till makten efter "kastrullupp-roret" 2009 det historiska steget att söka om EU-medlemskap. Kontentan blev emellertid att det inte gick att slutföra anslutningsförhandlingarna under den mandatperioden, och efter valet 2013 tillträdde en regering sammansatt av partier som inte ville fortsätta förhandlingarna. Dessa lades således på is.

Dock blev ansökan aldrig formellt annullerad¹, vilket ledde till att när den EU-vänliga koalitionsregeringen bestående av Socialdemokratiska alliansen (Samfylkingin), Reformpartiet (Viðreisn) och Folkets parti (Flokkur fólksins) tog över makten i slutet av 2024, kunde den skriva in i regeringsförklaringen att det skulle hållas en folkomröstning om huruvida medlemskapssamtalen skulle tas upp igen. Såsom denna punkt var formulerad stipulerades att en sådan folkomröstning skulle hållas "senast 2027".

Det kom därför på sätt och vis som en överraskning när utrikesminister Þorgerður Katrín Gunnarsdóttir på alltingets vårsession 2026 lade fram ett resolutionsförslag om att folkomröstningen skulle hållas i slutet av sommaren samma år. Frågan skulle lyda: Ska Island på nytt ta upp samtal om ansökan om EU-medlemskap? Både statsminister Kristrún Frostadóttir och utrikesminister Þorgerður Katrín Gunnarsdóttir angav ökad osäkerhet i Islands internationella omvärld som skäl till att skynda på folkomröstningen om EU-samtal. Som bekant nådde den amerikanska regeringens försök att lägga under sig Grönland, Islands närmaste granne, sin kulmen under årets första månader.

Ovan: Ursula von der Leyen och Islands statsminister Kristrún Frostadóttir under kommissionsordförandens besök i Reykjavík i juli 2025. Foto: Dati Bendo/ Europeiska unionen.

Till höger: Utrikesminister Þorgerður Katrín Gunnarsdóttir, ledare för Reformpartiet, lade fram förslaget om folkomröstningen och var jasadans mest passionerade förespråkare i regeringen. Foto: Ljósmyndir Rutar og Siljuvalltinget.

I ljuset av den utvecklingen kan det framstå som underligt att i kampen om att motivera väljarkåren att ta ställning till den enkla fråga som stod på valsedlarna, kom Islands exceptionellt känsliga läge i den geopolitiska kontinentaldrift som nu pågår i vår del av världen ytterst sparsamt på tal. Eiríkur Bergmann Einarsson, professor i statsvetenskap vid Bifröst-universitetet, påpekade detta i en debattartikel i den danska dagstidningen *Politiken* den 9 september:

”Vi lever i en periode med historiske geopolitiske omvæltninger. Nordatlantens og Arktis’ sikkerhedsarkitektur ændrer sig hastigt, og politisk uforudsigelighed i Washington har fået mange europæiske lande til at gentænke deres alliance med USA i forhold til sikkerhed. Men til trods for at Island ikke har et eget etableret militær, fik de globale realiteter bogstavelig talt ingen opmærksomhed i den offentlige debat. Kampagnen blev ved med intenst at stirre indad, isoleret fra de tektoniske forskydninger, der finder sted over hele kontinentet.”

Varför segrade nej?

Eftersom det var den sittande regeringen som satte upp frågan på agendan bar den också det politiska ansvaret. Genom att lägga beslutet om återupptagna medlemskapssamtal i händerna på folket hade regeringen försäkrat sig om att den skulle få ett oomtvistligt mandat från folket att fortsätta den påbörjade resan och sedan styra den till målet i form av ett färdigt anslutningsavtal – som sedan skulle ha blivit föremål för ytterligare en folkomröstning.

Regeringspartiernas ledare avsåg dock medvetet rollen att gå i bräsch för jásidan. De hävdade att nu hade frågan överförts från politikerna till folket. Det var särskilt tydligt i de uttalanden som gjordes av Krístrún Frostadóttir, statsminister och ledare för det största alltingspartiet Socialdemokratiska alliansen. Hon höll sig mest i bakgrunden och betonade hellre att oavsett hur folkomröstningen gick skulle regeringen agera efter resultatet. Ledaren för Reformpartiet, det mest EU-vänliga partiet, utrikesminister Þorgerður Katrín Gunnarsdóttir, var i mycket större utsträckning än statsministern den passionerade förespråkaren för regeringens ja. Det tredje regeringspartiet, Folkets parti, har inte EU-inträde på sitt partiprogram, men dess ledare, Inga Sæland, stödde folkomröstningen.

Jásidans främsta förespråkare lade emellertid sitt huvudsakliga krut på allt annat än ett engagemang för övertygelsen om att Island hör hemma i EU-gemenskapen. Det stora slagordet var ”Já til að sjá” (ung.: ”Ja för att se”). Med det ville man ha sagt att ett ja i denna folkomröstning om återupptagna medlemskapssamtal inte innebar några förpliktelser, utan att det hela istället först och främst handlade om att få igång processen för att se vilka villkor

"Sjálvstændighet till salu? Nej tack." Nejsidans kampanj Áfram Ísland på en digital reklamskylt i Hafnarfjörður den 23 augusti 2026, sex dagar före folkomröstningen. Foto: Rémi/Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0.

Island skulle erbjudas när förhandlingarna avslutats. Ett utkast till en överenskommelse om medlemskap skulle sedan kunna förkastas eller accepteras av islänningarna i en ytterligare folkomröstning. Med den här taktiken hoppades jasidan att också de som inte var riktigt övertygade om att Island hörde hemma i EU men var öppna för att få reda på vilka villkor Island skulle kunna erbjudas, ändå skulle sälla sig till ja-leden och på så vis säkra en majoritet.

Till att börja med såg denna taktik ut att lyckas. I opinionsmätningar månaden innan omröstningen uppmättes en relativt stabil majoritet för jasidan, om än knapp. Det var inte förrän i slutspurten som nejsidan drog ifrån.

En tydlig skillnad i inställning märktes mellan stad och land. 57 % av de röstande i Reykjavík sa ja, men i den mest glesbebyggda valkretsen var nästan två av tre valsedlar märkta med nej.

En propagandavåg i flaggans färger

Ja- och nejsidornas kampanjer organiserades av oberoende intresseorganisationer som bildades särskilt för ändamålet. Till nejsidan sällade sig till att börja med grupper med redan känt EU-motstånd, speciellt Heimssýn, en rörelse för självständighetsanhängare i Europafrågor, som den själv kallar sig. Även ja-kampanjen leddes först av uttalade EU-anhängare, men en "regnbågsallians"

för ja tog sedan över rollen under parollen "Ja för att se". Under sommaren formades även en regnbågsallians för nej, som viftade med den isländska flaggan och tog upp hejaropet som skanderas på landskamper: "Áfram Ísland!" ("Heja Island!"). Bland de mest framträdande förespråkarna för denna rörelse fanns före detta vd:n för Islands näringslivsorganisation, en före detta isländsk president, en radikal fackföreningsledare och flera andra kända ansikten. Pengar saknades uppenbarligen inte och en enorm reklamflod välldes över islänningarna veckorna närmast före omröstningen.

Bland de punkter som nejsidan betonade starkt var att omröstningen inte handlade om samtal utan i själva verket om EU-medlemskap, och att ett sådant skulle hota det isländska folkets bestämmanderätt över de egna naturresurserna, inte minst fisket. Islands lantbruk hade ingenting gemensamt med jordbrukspolitiken på kontinenten. Man gjorde stort väsen av de potentiella kostnaderna för ett medlemskap, medan man tonade ner de fördelar för gemene mans levnadsvillkor som jasidan hävdade skulle medföra ett införande av euron istället för den isländska kronan.

Nejröstarens typiska inställning uttrycktes av en valdeltagare i Reykjavík på valdagen: "Jag vet mycket väl att jag själv skulle kunna gynnas av ett EU-medlemskap. Men jag röstade nej – för Island!"

I detta uttalande avspeglas hur nejsidan lyckades få den enkla frågan om huruvida man skulle återuppta medlemssamtal med EU att i mångas ögon handla om att behålla den nationella självbestämmanderätten kontra att överlåta den till utländska maktorgan.

Också tankeväckande i sammanhanget var hur aktörer med skilda intresseinriktningar enades under nejropen. Där fanns inte bara representanter för de stora fiskerederierna, kapitalägare och andra parter som gynnas av en oförändrad kronekonomi, utan även landets radikalaste fackföreningsledare och flera från politikens yttersta vänsterkant valde att slå sig ihop med storkapitalet emot "já til að sjá".

De fackliga organisationernas landsorganisation valde denna gång att förhålla sig neutral och uttryckte inte någon åsikt vare sig för eller emot. Arbetsgivarorganisationerna gick av allt att döma in för ett nej. Det gjorde också ledaren för Självständighetspartiet, Islands mitten-högerparti, vilket speglar fiskerederiernas och kapitalägarnas önskan. Detta parti är det som suttit längst vid makten sedan republikens grundande, med några kortauppehåll. Det befinner sig nu i opposition. Genom att vara emot Islands EU-medlemskap intar partiet nu en rakt motsatt hållning i förhållande till alla systerpartier i de nordiska länderna, såsom Høyre i Norge och Moderaterna i Sverige. Tillsammans med Självständighetspartiet i opposition står nu det nationalkonservativa Centerpartiet (Miðflokkurinn), och det gamla bondepartiet Framstegspartiet (Framsóknarflokkurinn), som också de gick in hårt för ett nej.

Statsminister Kristrún Frostadóttir håller tal i alltinget den 9 september 2026. Regeringen respekterar resultatet och återupptar inte medlemskapssamtalen. Foto: Eyþór Árnason/alltinget.

Fortsatt förtroende för EES

Ledarna för regeringspartierna tillkännagav dagen efter omröstningen att först skulle utrikesministern diskutera resultatet i alltingets utrikesutskott, vilket också skedde. Både statsminister Kristrún Frostadóttir och utrikesminister Þorgerður Katrín Gunnarsdóttir uttryckte att med detta resultat stod det klart att folkets val var att fortsätta ha EES-avtalet som grund för relationen till Europa. Man borde glädjas åt det starka stöd för EES-avtalet som visade sig i valkampanjen inför folkomröstningen – detta avtal hade inte alltid åtnjutit sådan reservationslös uppbackning.

Utrikesministern skickade sedan ett brev till Helen McEntee, utrikesminister för Irland som nu innehar ordförandeskapet i EU:s ministerråd, med information om resultatet i omröstningen. Förutom det meddelades också att den sittande regeringen inte hade för avsikt att återuppta medlemskapssamtalen. Där lades också vikt vid att trots detta resultat, fortsätter det nära samarbetet mellan Island och EU, vilket vilar på stabil grund. Vikten av EES-avtalet, de gemensamma utmaningarna och förbättrad verkställighet inom EES-samarbetet underströks särskilt. Vidare framförde utrikesministern en vilja att stärka samarbetet mellan Island och EU på andra områden, däribland säkerhets- och försvarsfrågor, nordiska frågor och havsrelaterade frågor. Islands stöd till Ukrainas försvarskrig poängterades.

Så snart alltinget sammanträdde igen i september efter sommaruppehållet, krävde de hårdaste regeringskritikerna att medlemskapsansökan skulle dras tillbaka, det vore enligt dem en logisk fortsättning på nejsidans seger, och man aviserade ett resolutionsförslag i detta avseende. Statsministern svarade att i denna folkomröstning frågade man inte om något annat än en fortsättning på samtalen. Regeringen kommer att respektera resultatet och inte vidta några vidare åtgärder gällande medlemsansökan, liksom inte heller de andra regeringar som suttit sedan 2013 har gjort. Några alltingsledamöter från det nationalkonservativa Centerpartiet har faktiskt gått ännu längre och krävt utrikesministerns avgång. Aktivister i nejsidans led har dragit igång en namninsamling i detta syfte. En polisutredning pågår på grund av hot utrikesministern utsattes för i stridens hetta under tiden före folkomröstningen.

EU kan bli mera oresonligt

Med nejsidans seger har frågan om möjligheten för Island att gå med i EU åter lagts på is. Nu står Island där utan annat val än att försöka göra det bästa av medlemskapet i EES. Och hoppas att böljegången i landets internationella omvärld inte ytterligare undergräver EES-avtalets och/eller Natoanslutningens validitet.

Bland de konsekvenser som avvisandet av EU-samtal kan få bör man bestämt räkna med att i EES-förhandlingar kommer EU-sidan att vara mindre benägen att låta Island och de andra EFTA-länderna i EES komma undan med

Bergþór Ólason från det nationalkonservativa Centerpartiet i debatten i alltinget den 9 september 2026. De hårdaste regeringskritikerna kräver att 2009 års medlemsansökan dras tillbaka. Foto: Eyþór Árnason/alltinget.

att dra fötterna efter sig såsom de ofta har gjort med implementeringen av ett stort antal EES-direktiv. Detta påpekade Halvard Fredriksen, norsk specialist på EU-rätt, strax efter att folkomröstningsresultatet blev känt.

”Islands nej kan lätt leda till att EU blir noggrannare med att EFTA-länderna i EES lever upp till EES-avtalet bättre”, säger han till norska telegrambyrån NTB. Enligt Fredriksen brottas Island med stora svårigheter vid implementeringen av EES-direktiv i isländsk lagstiftning, till och med sådana som sedan länge funnits inskrivna i EES-avtalet, vilket är ett tydligt brott mot avtalet. Med Islands nej kan EU ”ta av sig silkesvantarna”, spår Fredriksen. Här bör även påminnas om att parterna i EES-avtalet kan säga upp det med ett års varsel.

Beträffande genomförandet av EES-avtalet är det faktiskt så – vilket det gärna talas tyst om i den isländska offentliga debatten – att Island är mycket beroende av Norge i det arbetet. Lejonparten av kostnaderna för driften av EES-avtalet bärs av norrmännen, och den norska statsförvaltningen har uppenbart ett mycket större ansvar för att se till att alla möjligheter till intressebevakning tas tillvara i EES-samarbetet med EU. Efter Islands nej till samtal har landet med andra ord blivit ännu mer beroende av Norge än förut i EES-samarbetet.

Sämre förhandlingsläge

I Norge pågår nu en omfattande debatt om EES-avtalets meriter. Det är ett barn av sin tid som i dagens läge har allt svårare att duga som ramverk för Norges intressebevakning gentemot EU och den inre marknaden. Av det skälet presenterade den norske utrikesministern Espen Barth Eide i mitten av september ett åtgärds paket med syftet att göra implementeringen av EES-direktiv mycket effektivare än hittills.

Denna diskussion kan dock lätt sluta med att Norge skulle kunna tänka sig att ansöka om EU-medlemskap en gång till.

Skulle det gå så att Norge väljer att inleda EU-förhandlingar på nytt, kan man nog räkna med att den processen går rätt snabbt – EU är förmodligen mer angeläget om att få med Norge i unionen än Island. Det är helt givet att om Norge överger EES-avtalet skulle EES-samarbetet upphöra av sig självt. Då skulle Island inte ha något annat val än att följa Norges fotspår in i EU, och då i ett mycket sämre förhandlingsläge än det nu hade varit. Möjligheten att Norge och Island skulle ansöka samtidigt är förstås helt tänkbar, men det sker knappast med mindre än att båda länderna gemensamt drar slutsatsen att EES-samarbetet har överlevt sig självt.

Beträffande det tredje EFTA-landet i EES, furstendömet Liechtenstein, står det redan nu klart att där anser man inte att ett fullt medlemskap i EU alls är något realistiskt alternativ (på grund av landets litenhet) och man skulle därför återgå till en tidigare överenskommelse tillsammans med Schweiz, ifall Island och Norge går ur EES.

Kartan som Donald Trump publicerade på Truth Social den 7 september 2026, med rubriken "United States of America". Island syns uppe till höger, täckt av den amerikanska flaggan. Skärmbild: Truth Social.

Hot från väster?

Det säger en del om vilka enorma rörelser som är igång i Islands internationella omvärld att under de första två veckorna efter folkomröstningen skedde det att USA:s president Donald Trump publicerade en karta (framtagen av AI) på sin sociala medieplattform Truth Social, där hela det geografiska området från Panamakanalen i söder till Kanada i norr jämte Grönland och Island i nordost var markerat med den amerikanska flaggans färger och hade rubriken "Amerikas förenta stater". Utrikesminister Þorgerður Katrín Gunnarsdóttir kallade då den amerikanske ambassadören till ett möte, och framförde en formell protest mot bilden.

Detta var första gången Island direkt drogs in i den amerikanske presidentens offentliga fantasier om att utöka USA:s territorium – förutom den påstådda felsägningen i det famösa talet i Davos i januari i år där han egentligen pratade om Grönland. Och ändå: journalister på *RÚV* (public service-bolag) avslöjade den 10 september att i november 2024 hade Trump – då just vald till ny president men ännu inte tillträd (på nytt) – ringt dåvarande isländske statsministern Bjarni Benediktsson, precis innan alltingsval skulle hållas. I detta telefonsamtal ska Trump upprepade gånger ha bett Bjarni överväga möjligheten att Island skulle bli USA:s 51:a stat. Bjarni valde själv att inte offentliggöra samtalet, men en minnesanteckning gjordes. Ordföranden för alltingets utrikesutskott hänvisade till sekretess när han tillfrågades om utskottets diskussion om samtalet, men sa till *RÚV* att det var allvarligt när "man skämtar om Islands suveränitet".

I efterdyningarna av de här händelserna dök det upp spekulationer kring huruvida folkomröstningen hade slutat annorlunda om den här informationen hade varit tillgänglig före valet.

Öppnar EU för en flexibel anslutning?

Kanadas premiärminister Mark Carney har på sistone haft samtal med EU:s ledare om nya sätt att utveckla banden mellan Kanada och EU. Han var särskilt inbjuden när Europeiska kommissionens ordförande Ursula von der Leyen höll sitt linjetal i Europaparlamentet i Strasbourg 16 september. Där erbjöd hon Kanada att bli unionens första associerade medlemsland. Carney fick därefter dundrande applåder när han talade inför parlamentet följande dag. "Associerad medlem" är en anslutningsform till EU som inte existerar – inte ännu, i alla fall. Tanken bakom detta skulle vara att Kanada skulle få en liknande tillgång till den inre marknaden som EES-avtalet ger, åtminstone på begränsade områden. Men förslaget handlar också om ett utökat samarbete i tillverkning av försvarsmateriel, studentutbyte, forskningssamarbete med mera, jämte utveckling av infrastruktur för energi och kommunikation.

Storbritannien, som utträdde ur EU 2020, söker också efter alla tänkbara sätt att råda bot på den skada Brexit har orsakat. Man kan rätt säkert utgå ifrån att brittiska regeringen – åtminstone den nuvarande Labourregeringen – vore mycket intresserad av att vidareutveckla alla sådana kreativa lösningar för att få till stånd starkare band till de grannländer som står utanför EU:s inre marknad och inte minst de europeiska ländernas säkerhetssamarbete.

Skulle det inte kunna vara så att hotet från den aggressiva krigarstaten Ryssland i öster och "onkel Sams" alliansföraktande beteende i väster ledde till att förena de EU-kritiska välfärdsländerna i nordvästra Europa – Storbritannien, Norge, Island – tillsammans med Kanada i ett geopolitiskt experimentprojekt med EU, vilket skulle ge dem möjlighet att knyta starka band med EU utan direkt medlemskap i dess överstatliga institutioner? Ur EU:s perspektiv skulle här finnas en vilja att få till stånd en ny modell för en flexibel anslutning.

Efter att Island avsåg sig möjligheten att återuppta samtalen om medlemskap i EU, finns det argument för att ett fullt deltagande i ett sådant geopolitiskt experimentprojekt vore precis det som islänningarna borde se som en oväntad öppning i ett trängt läge på den internationella politikens schackbräde.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

Not 1. Den regering bestående av Framstegspartiet och Självständighetspartiet, som leddes av Sigmundur Davíð Gunnlaugsson 2013–2016, valde att inte hålla folkomröstning om en fortsättning på EU-samtalen, vilket dock alla partier hade lovat göra innan alltingsvalet. Istället försökte regeringen att förhindra processen genom att dåvarande utrikesministern, Gunnar Bragi Sveinsson, våren 2015 skickade ett brev till EU med önskemål om att Island inte längre skulle betraktas som ansökarland. Europeiska kommissionen bekräftade sedan att man förstått saken så att detta brev inte förändrade den rättsliga statusen på Islands medlemskapsansökan. Den drogs aldrig formellt tillbaka.